

Карчевський І. Р.

РОЛЬ ШТУЧНО-УСКЛАДНЕНИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ НОВИХ МОТОРНИХ КОМПОНЕНТІВ ОСОБИСТОСТІ СПЕЦІАЛІСТІВ

У статті розглянуто, як формується вплив на утворення навичок шляхом створення штучних умов ("кодів") в оптимізації пошукових спроб та відбору, адекватних моторному завданню складових дій, які реалізуються на різних рівнях регуляції людських рухів.

В данной статье рассмотрено процесс формирования влияния на наработку навыков на основе построения искусственных условий ("кодов") в оптимизации поисковых проб и отбора, адекватных двигательному заданию составных частей действий, которые реализуются на разных уровнях регуляции человеческих движений.

It is considered in the given article, as influence on formation of skills by creation of artificial terms (dressed) in optimization of searching attempts and selection of adequate to the agile remark component actions which will be realized at a different level of adjusting of still human motions is formed.

Науково обґрунтована характеристика діяльності спеціалістів безпосередньо пов'язана з розумінням деяких категорій: праця, діяльність, професія, спеціальність як у загальному плані, так і стосовно специфіки.

Відомо, що праця (труд) являє собою характерний тільки людині універсальний засіб задоволення життєвих потреб, форму відношення до зовнішнього світу через застосування засобів праці. Сучасна праця конкретна, носить, як правило, професійний характер і потребує від людини як загальних якостей (готовність, потреба в ній, працьовитість, відповідальність тощо), так і наявність спеціальних здібностей,

добре розвинутих фізичних якостей та навичок й, головне, психічних позитивних установок.

О. М. Леонтьєв визначив провідну роль психічних установок у визначенні рівня предметності діяльності, яка є її конституціональною характеристикою, тобто, спочатку діяльність визначається предметом, а потім вона опосередковується та регулюється його образом як власним суб'єктивним продуктом [5, 8-9].

Процес вузької професіоналізації спеціалістів в останній час охоплює і керівну, і виконавчу ланки, що, в свою чергу, потребує професійного ставлення та високого рівня підготовленості. Виникає новий підхід до професійної орієнтації та профвідбору кандидатів на посади спеціалістів, які втілюються в тих вимогах, що ставляться: до їх професійних знань, навичок, умінь та їх відповідності індивідуально-психологічним якостям.

Загальну тенденцію зростання кількості професій та спеціальностей сповна проілюстрував П. М. Шихирев на прикладі збройних формувань. “Так, якщо в період Першої світової війни у військових силах нараховувалось близько 200 різних спеціальностей (серед строкової служби – 15-20), в період Другої світової війни – близько 600 (серед строкової служби – 160), то на сучасному етапі їх декілька тисяч. Причому, за останні 15-20 років нових видів військової праці з'явилося значно більше, ніж за всі попередні століття, і темпи їх виникнення зростають. За даними французького журналу “Ларме”, тільки рядовий склад армії Франції складається із 800 спеціальностей. Ще більш значна цифра у військах ФРН та США.

Серйозну увагу слід звернути на те, що в останні роки різко підвищується питома вага керівного складу щодо рядового складу. Так, у Першу світову війну в Німеччині та Франції на одного керівника припадало 37-40 рядових, у Другу світову війну – до 20 рядових. У 1975 р. в ЗС США на одного керівника припадало від 7,4 до 5,4 солдата, в залежності від виду озброєння та техніки, яку необхідно засвоїти” [8, 74].

Актуальність розгляду даної проблеми полягає в тому, що керівникові низової ланки, організаторові виконання завдань на місцях необхідно чітко уявляти своє головне завдання – “підібрати систему варіативних “кодів – устано-

вок" із урахуванням реальних можливостей спеціаліста, з урахуванням етапу вирішення завдання, на якому він знаходиться, та у відповідності з рівнями побудови рухів, що стимулюються.

Крім того, слід зазначити, що сучасні умови розвитку української державності з психологічного погляду характеризуються тим що зовнішній, предметний світ став змінюватися з більшою швидкістю, ніж внутрішній, і в основному не так, як на це сподівалися у суспільстві. Нові політичні, економічні, соціальні відносини у суспільстві породжують ситуації, коли найчастіше не нові закони, не державні інститути, не десятиліттями налагоджена державна система, а особистість керівника стає епіцентром практичного вирішення морально-ціннісних і соціально-економічних проблем організації (структурного підрозділу, підприємства).

М.О. Бернштейн, досліджуючи кінематичні та динамічні характеристики рухів, дійшов висновку, що "...абсолютно точно повторити дію неможливо, цьому заважає низка факторів, серед яких такі, які непідвладні людині – гравітаційні, інерційні, реактивні та інші сили, а також значна складність будови опорно-рухового апарату і, насамперед, понад 100 ступенів свободи рухів у суглобах людини. Більш того, для виконання біомеханічної, раціональної дії необхідні постійні корекції на основі зворотної інформації про відповідність рухів образу" [1, 118].

Проблема варіативності психомоторних дій людини ставить низку теоретичних і практичних завдань перед загальною психологією, психологією праці та управління, інженерною психологією, психологією діяльності в екстремальних ситуаціях.

Вище наведене дозволяє розглянути формування моторних навичок як процес вирішення професійних завдань спеціалістом з постійним пошуком шляхів удосконалення їх варіантів й вважати виконання трудових, специфічних і побутових дій може розглядатися як система "кодів-установок", що допомагають віднайти необхідні шляхи їх покращення. У ролі "коду – установки" керівником – інструктором можуть застосовуватися будь-які варіанти ускладнення діяльності спеціаліста, наприклад, для екіпажів літаків, підводних човнів, водіїв рухомого складу залізниці та

автотранспорту на відповідних тренажерах модулюють критичні ситуації, перевантаження, аварії. Для операторів електростанцій, авіадиспетчерів, лоцманів практикують введення позаштатних ситуацій. Для спортсменів, наприклад, ролі таких координаційних “кодів” використовують обтяжуючі манжети та спеціальні зорові орієнтири на збільшених відстанях, які необхідно досягти.

Застосування координаційних “кодів” являє собою шлях цілеспрямованого психічного діяльності спеціаліста керівником. Так, його ознайомлюють із новими оптимальними орієнтирами відбору ознак і операцій моторних, сенсорних та центральних компонентів дій з метою організації його діяльності в інтересах ефективного вирішення психомоторного завдання.

“Важливо підкреслити, – визначав А.І.Шинкарук, що в рівнях побудови рухів включена вся система взаємовідносин між усіма сенсорними синтезами, що беруть участь в координації конкретного руху, в здійсненні необхідних корекцій та ефекторних відповідей. Побудова рухів реалізується декількома рівнями, участь яких визначається смисловою структурою дії. Саме смисл моторного завдання визначає, який рівень буде провідним, а вже провідний рівень, який завжди тільки один, підпорядковує собі всі інші рівні, які є фонові” [7, 386-387].

“У процесі вправ, на основі попереднього образу руху і актуалізованих ресурсів внутрішньої моторики встановлюється:

- провідний рівень координаційної структури;
- визначається й уточнюється моторний склад дії”;
- виявляються адекватні корекції для всіх деталей і компонентів руху, для чого до реалізації підключаються відповідні фонові рівні” [4,82].

У процесі регулярного багаторазового повторення моторного завдання з обтяжуючими обставинами (“кодами – установками”) засвоюється до автоматизму моторна звичка. Таке уміння має багаторівневу координаційну структуру, яка відповідно сформувалась під час навчання та багаторазового повторення.

Під впливом реалізації дії з “кодами” вихідний образ рухів видозмінюється, нагромаджуючи в собі елементи до-

свіду можливої кращої взаємодії спеціаліста з оточенням. Коли дія “коду” реально припиняється, вона все ж таки функціонально діє і тримає спеціаліста у стані готовності до наступної діє. Під час післядії “коду – установки” актуалізуються відповідні ресурси внутрішньої моторики, відбувається попереднє налаштування систем сприймання, що підвищує їх чутливість до елементів оточення та професійної діяльності.

Зауважимо, що інструктору-керівнику необхідно контролювати емоційні стани підпорядкованих спеціалістів. Досить часто виникають ситуації, коли, відчуваючи необхідність психічних новоутворень, деякі спеціалісти не в змозі відшукати, пережити новоутворення потрібної модальності й інтенсивності. Оптимальним буде такий стан готовності, який поєднує в собі і готовність до новоутворень, і потенціал переживань.

Т. С. Кириленко такий стан назвала станом емоційної готовності особистості до змін. “Емоційна готовність спеціаліста до професійної діяльності як психічний стан має творчу спрямованість, пов’язану з переживанням особистістю своїх душевних витрат на виконання того чи іншого завдання. Така готовність до професійної діяльності передбачає переживання найрізноманітніших емоцій як за знаком (позитивні чи негативні), так і за модальністю (радість, гнів) і, – на думку Т. С. Кириленко, – являє собою інтеграцію певних станів для розв’язання суперечності між потребою у професійній діяльності й мотивом її задоволення в певний проміжок часу і за певних умов” [2, 213].

Безпосередньому керівнику-спеціалісту³ необхідно вживати зусилля щодо формування у нього емоційної готовності до професійної діяльності, особливо, якщо вона пов’язана з підвищеним ризиком і високим напруженням, яка, відповідно, втілюється в бажанні отримати ним майбутній позитивний результат. Результатом емоційної готовності у спеціаліста є натхнення як психічний стан зосередженості на предметі професійної діяльності.

Емоційна готовність до професійної діяльності – це стан особистості спеціаліста, який формується під впливом керівника – інструктора, і що забезпечує її ефективне включення у діяльність, становить основу творчого пошуку опти-

мізації цієї діяльності, створення новоутворень, розкриває через особистісно-змістовну сутність діяльності людську індивідуальність, шляхи розвитку й самовдосконалення особистості спеціаліста.

Другим важливим позитивом застосування обтяжуючих “кодів” є те, що вплив штучних умов оптимізує пошукові спроби полегшити виконання завдання. І це відбувається, як правило, на рівні підсвідомості. О. А. Коноплин зазначив, що “...у результаті дії штучних умов на особистість окремі рухи поєднуються, зменшується загальна напруженість м’язів, звільняються загальмовані ступені свободи рухів тулуба та суглобів, відбувається перебудова взаємодії аналізаторів, виробляються сенсорні синтези. Спеціально створені керівником – інструктором штучні умови збагачують образи психіки, що, в свою чергу, забезпечує реалізацію психомоторних дій: образ-мету, перцептивний образ, концептуальну модель, оперативний образ” [3, 71].

“Психіка, – як підкреслював О. О. Ухтомський, – має прояв у функціональних органах, під якими розуміють тимчасове поєднання сил, що спроможне здійснювати певне досягнення. Головною складовою їх є психічні процеси, що забезпечують смислову структуру дій та їх пізнавальне, мотиваційне і регуляторне обслуговування” [6, 245].

У функціональних органах, у психомоториці внутрішня (психічна) і зовнішня (фізична) сторони поведінки об’єднуються цілісною активністю. Механізми переходів від нижчих рівнів психомоторики до вищих будуть являти собою механізми утворення нових, якісно вищих функціональних органів, й необхідно зауважити, що для появи останніх важливою умовою залишається наявність внутрішньої та зовнішньої свободи. Саме “коди” стимулюють генерацію надлишкових, пізнавальних і регуляторних гіпотез у керуванні діями, збільшують активність та свободу спеціаліста щодо її психомоторних проявів. Свобідний вибір доцільності цих проявів і є своєрідною рушійною силою активності та високої працездатності спеціаліста.

Література

1. Бернштейн М. О. Очерки по физиологии движений и физиологии активности. – М.: Медицина, 1966. – 349 с.

2. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
3. Коноплин О. А. Психологические механизмы регуляции деятельности. – М.: Наука, 1980. – 256 с.
4. Куликова Л. В. Психологический словарь. – М.: Педагогика – Пресс, 1988. – 440 с.
5. Леонтьев А. Н. Автоматизация и человек. Сборник "Психологические исследования" – М.: Наука, 1970, выпуск 2. – 532 с.
6. Ухтомський О. О. Избранные труды – Л.: Наука, 1978. – 358 с.
7. Шинкарьук А. І. Психомоторно-рівнева структура активності та свободи суб'єкта – Кам.-Под.: Оріон, 2005 – 448 с.
8. Шихирев П. Н. Социальная установка как предмет социально- психологического исследования // Психологические проблемы социальной регуляции поведения. – М.: Наука, 1976 – С. 295.